

3. Larina, Ya.S. (2012), "Definitive Trends and Factors of the Marketing Environment of Enterprises in the Market for Sunflower Oil", *Agrosvit*, no. 8, pp. 7-10.
4. Legeza, D.G. (2015), "The Influence of Marketing Factors on the Competitiveness of Ukrainian Enterprises", *Bulletin of the Kyrgyz National University named after. J. Baoassagina*, no. 6, pp. 115-127.
5. Legeza, D.G. (2015), Regional competitiveness competitiveness of agricultural enterprises, *Economics and Business: Sb. sciences Works / School of Economics "Kyiv National Economic University named after V. Hetman*, no. 34-35, part 2, pp. 166-179.
6. Krykavskiy, Ye., Deineha, I., Deineha, O., and Patora, R. (2012), *Marketynhova tovarna polityka* [Marketing Commodity Policy], textbook, Lviv Polytechnic, Lviv, Ukraine.
7. Oleksenko, R.I. Kraskova, I.O., and Polishchuk, M.M. (2011), "Functions and role of marketing in modern economic conditions", *Effective economy*, no. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=777>. (access date December 18, 2017).
8. Starostina, A.O. (2012), *Marketynhovi doslidzhennia natsionalnykh i mizhnarodnykh rynkiv* [Market researches of national and international markets], textbook, Lazarit Polygraph LLC, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2018 р.

Рецензент: д.е.н., доцент Табірського державного агротехнологічного університету Д.Г. Легеца

УДК 339.137.2:633.1

Дзядикевич О.Я.,
аспірант*
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕРНОВИХ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Dzyadykevych O.Ya.,
postgraduate student,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN GRAINS ON THE WORLD MARKET

Постановка проблеми. В сучасних умовах інтеграції України в світову та європейську економічну систему проблеми міжнародної конкуренції виходять на перший план. Процес формування конкурентоспроможності України повинен будуватися на спеціалізації української економіки з виявленням і нарощуванням унікальних конкурентних переваг галузевого рівня. На думку М. Портера, „жодна країна не може бути конкурентоспроможною в усьому” [6], тобто кожна країна повинна визначити пріоритетні галузі, які суттєво впливатимуть на її конкурентоспроможність.

Зернове господарство є стратегічною галуззю української економіки. Природно – кліматичні умови та наявність в Україні 27 % світових чорноземів сприяють вирощуванню зернових культур і дозволяють отримувати високоякісне продовольче зерно в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу. Саме тому конкурентоспроможність вітчизняних зернових значною мірою визначає конкурентоспроможність України на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції загалом та зернових зокрема стало предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених, зокрема: Кваші С.М. [4], Голомші Н.Є. [2], Камінського І.В. [3], Кузнецової І. [5].

* Науковий керівник: Галушко В.П. – д.е.н., професор

Лупенко Ю.О., Шпичак О.М., Присяжнюк М.В. [1] досліджують світові ринки зерна та проводять експертні розрахунки в цьому напрямку. Однак в умовах динамічних змін окремі аспекти цієї багатопланової проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. Зокрема виникає потреба в системному та комплексному підході до оцінки конкурентоспроможності зернових на світовому аграрному ринку.

Постановка завдання. Метою статті є оцінити конкурентоспроможність окремих видів українських зернових на світовому аграрному ринку за індексами конкурентоспроможності та сформулювати стратегію підвищення конкурентоспроможності даної групи товарів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Вагоме місце в експорті продукції агропромислового комплексу України належить зерновим культурам, частка яких в українському агропродовольчому експорті постійно зростає. За останні десять років Україна значно посилила свої позиції на світовому зерновому ринку (табл. 1). За обсягами експорту пшениці Україна входить до числа основних експортерів цього товару: частка України в світовому експорті пшениці за останні десять років зросла і склала в 2016 році 7,9 %. Зросли позиції нашої країни і на світових ринках ячменю та кукурудзи, де Україна стала одним з лідерів. Так, частка України в світовому експорті ячменю в 2016 р. склала 18,8 %, а кукурудзи 13,0 %.

Таблиця 1

Частка України в світовому експорті зернових, %

Продукція	Рік							Відхилення (+, -) 2016р. до 2010 р.
	2007	2009	2011	2013	2014	2015	2016	
Пшениця	0,8	8,8	2,8	4,8	6,1	7,9	7,9	+ 7,1
Ячмінь	18,1	21,4	8,5	7,5	12,4	12,1	18,8	+ 0,7
Кукурудза	0,9	7,1	7,1	13,5	13,8	13,0	13,0	+ 12,1

Джерело: розраховано автором на основі даних про обсяги експорту [<http://unctadstat.unctad.org/> ; <https://comtrade.un.org/data/>]

Основними факторами конкурентоспроможності українського зерна на світовому ринку є:

- природні ресурси: родючість ґрунтів та сприятливі природно – кліматичні умови;
- параметри внутрішнього попиту: високий експорт українського зерна зумовлений низьким рівнем його споживання на внутрішньому ринку, зокрема на кормові цілі.

Перший чинник створює умови в основному для формування кількісних параметрів зерна, в окремих випадках його якості. Другий – передумови для низької експортної ціни вітчизняного зерна.

Проведений аналіз показав, що конкурентоспроможність вітчизняних зернових на світовому ринку зерна має переважно ціновий характер, оскільки українські експортні ціни основних видів зернових значно нижчі від світових. Так, у 2016 році середня експортна ціна української пшениці становила 166,4 дол. США за тонну, що становить 73,3 % середньої світової експортної ціни. Експортна ціна української кукурудзи та ячменю склала 81,3 % середньої світової ціни експорту (табл. 2).

Таблиця 2

Експортні ціни зернових у 2016 році

Товари	Середня експортна ціна (дол. США за 1 т)		Відношення української експортної ціни до середньої світової, %
	світова	українська	
Пшениця	226,9	166,4	73,3
Ячмінь	204,5	166,0	81,2
Кукурудза	193,8	157,6	81,3

Джерело: розраховано автором на основі даних про вартість та обсяги експорту [<http://unctadstat.unctad.org/> ; <https://comtrade.un.org/data/>]

Така ситуація, на нашу думку, зумовлена тим, що часто українські зернові експортують як такі, що мають низький клас за якістю (хоча це не завжди відповідає дійсності). Найчастіше експортну ціну занижують комерційні структури, що займаються експортом вітчизняної сільськогосподарської продукції. Нині комерційні посередники контролюють експортні та гуртові товаропотоки сільськогосподарської продукції, а також основні доходи від реалізації. Скуповуючи продукцію по занижених цінах у сільськогосподарських товаровиробників, вони забезпечують резерв для зниження експортної ціни.

Традиційно конкурентоспроможну продукцію завжди ототожнювали з експортною, а показник конкурентоспроможності визначали за питомою вагою експортної продукції в загальному обсязі.

Переважає більшість показників конкурентоспроможності базуються на інформації про обсяги зовнішньої торгівлі та призначені в основному для міжнародних порівнянь, хоча їх можна використовувати також для визначення конкурентоспроможності окремих виробництв і розраховувати для окремого товару чи товарної групи.

При оцінці рівня міжнародної конкурентоспроможності продукції часто звертаються до методичного інструментарію Б. Баласса, який базується на концепції про те, що конкурентна перевага полягає в певній (досить великій) частці, яку товар займає на світовому ринку. Відповідно відсутність конкурентної переваги полягає в малій частці даного товару на експортних ринках. Найбільш застосовуваним показником є індекс порівняльних переваг RCA ("Revealed Comparative Advantage") [8], який розраховують за формулою:

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / \sum_{l, l \neq j} X_{il}) / (\sum_{k, k \neq i} X_{kj} / \sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} X_{kl}), \quad (1)$$

де X – експорт; i та k – види товарів; j та l – країни.

Індекс RCA визначають як відношення частки країни у світовому експорті певного товару до її частки у світовому експорті всіх інших товарів.

Значення індексу знаходиться в межах $[0; +\infty]$. Якщо значення індексу перевищує одиницю, то країна має конкурентні переваги у виробництві даного товару, якщо його величина менше одиниці – країна не має конкурентних переваг. Таким чином, RCA дозволяє виявити ті галузі економіки, в яких країна має порівняльні переваги. Однак індекс RCA не є показником статичним: окремі конкурентні переваги з часом зменшуються і можуть бути втрачені, а інші, навпаки – придбані.

Значення індексу RCA пропонується ділити на чотири групи: А, В, С та D. Група "А" ($0 < RCA \leq 1$) означає, що в зовнішньоекономічній торгівлі даними товарами країна не має порівняльних переваг. Інші три групи характеризують товари і товарні групи, які мають порівняльні переваги. Так, в групі "В" ($1 < RCA \leq 2$) товари мають слабовиражені порівняльні переваги, в групі "С" ($2 < RCA \leq 4$) – середньовиражені порівняльні переваги, а в групі "D" ($4 < RCA \leq \infty$) – значні порівняльні переваги [9].

Для вдосконалення точності RCA зарубіжними вченими [10] був запропонований альтернативний набір з трьох показників: індекс відносної експортної конкурентоспроможності (Relative Export Advantage Index – RXA), індекс відносної залежності від імпорту (Relative Import Penetration Index – RMP) та індекс відносних торговельних переваг (Relative Trade Advantage Index – RTA).

Індекс відносної експортної конкурентоспроможності розраховують за формулою:

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / \sum_{l, l \neq j} X_{il}) / (\sum_{k, k \neq i} X_{kj} / \sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} X_{kl}), \quad (2)$$

де X – експорт; i та k – види товарів; j та l – країни.

Індекс RXA визначають як відношення частки країни у світовому експорті певного товару до її частки у світовому експорті всіх інших товарів. Специфічною рисою цього показника є те, що світовий експорт товару завжди визначають як суму експорту всіх країн, крім тієї, що досліджується. Аналогічно, із суми світового експорту інших товарів виключають експорт того товару, що є предметом дослідження. Це дає змогу уникнути подвійного рахунку, коли експорт країни (товару) є і чисельником, і складовою знаменника. Такий підхід особливо доречний, якщо країна має істотну частку у світовій торгівлі або досліджуваний товар становить значну частку світового експорту.

Значення індексу RXA інтерпретується таким чином. Якщо воно є більшим від 1, то країна має порівняльні конкурентні переваги щодо експорту товару, який розглядається, якщо ж меншим від 1, то це вказує на конкурентні невідгоди.

Індекс відносної залежності від імпорту RMP є дуже подібним до індексу RXA, з тією лише різницею, що в даному випадку до уваги беруть імпорт:

$$RMP_{ij} = (M_{ij} / \sum_{l, l \neq j} M_{il}) / (\sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} M_{kl}), \quad (3)$$

де M – імпорт; i та k – види товарів; j та l – країни.

Якщо значення індексу RMP є більшим від 1, то залежність від імпорту висока (тобто мають місце конкурентні невідгоди), якщо ж меншим від 1, то залежність від імпорту низька (тобто спостерігаються порівняльні конкурентні переваги).

При розрахунку індексу відносних торговельних переваг до уваги одночасно беруть показники експорту та імпорту певного товару:

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMP_{ij}, \quad (4)$$

де RTA_{ij} – індекс відносних торговельних переваг i -го товару j -ї країни; RXA_{ij} – індекс відносної експортної конкурентоспроможності i -го товару в j -й країні; RMP_{ij} – індекс відносної залежності від імпорту i -го товару в j -й країні.

Додатне значення цього показника вказує на відносні конкурентні переваги даного товару у зовнішній торгівлі, а від'ємне – на відносні конкурентні невідгоди.

Використання одночасно показників експорту та імпорту при оцінці конкурентоспроможності стає дедалі важливішим з огляду на зростання внутрішньогалузевої торгівлі. При одночасному розгляді експорту й імпорту індекс *RTA* є набагато досконалішим та інформативнішим вимірником конкурентоспроможності [2].

Для оцінки конкурентоспроможності вітчизняних зернових нами розраховано індекси порівняльних переваг та відносних торговельних переваг для окремих видів зернових, які є основними для експортної спеціалізації нашої держави. Обраний період (2007–2016 рр.) дає змогу простежити динаміку змін у конкурентоспроможності окремих видів зернових культур у часі.

Індекс порівняльних переваг *RCA* вітчизняної пшениці за даний період мав додатне значення, причому більше 1, що свідчить про наявність конкурентних переваг (рис. 1). Проте, розкладаючи індекс *RCA* на групи, можемо спостерігати, що якщо у 2007 році українська пшениця мала слабо виражені порівняльні переваги ($1 < RCA \leq 2$), то починаючи з 2008 року відноситься до групи "D" ($4 < RCA \leq \infty$), що свідчить про наявність значних порівняльних переваг.

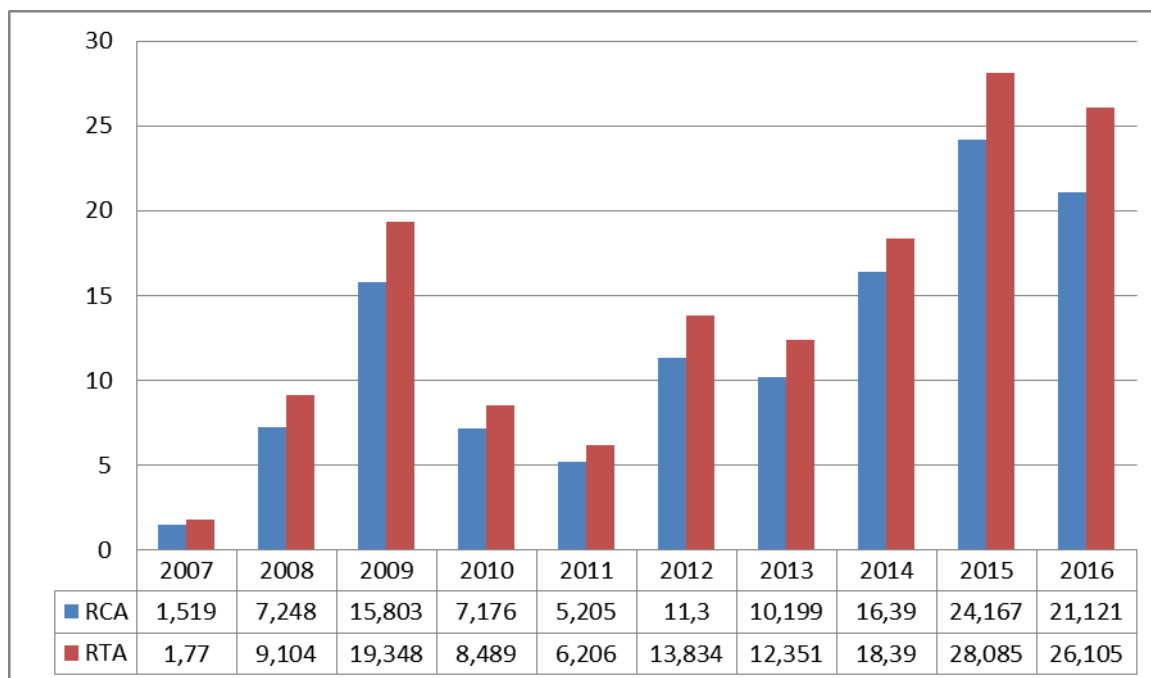

Рис. 1. Індеси порівняльних переваг та відносних торговельних переваг української пшениці за період 2007–2016 рр.

Джерело: розраховано автором на основі даних про вартість та обсяги експорту [http://unctadstat.unctad.org/; https://comtrade.un.org/data/]

Індеси відносних торговельних переваг української пшениці протягом досліджуваного періоду також були позитивними, однак спостерігається коливання обсягів експорту даної культури та імпорту її в Україну, внаслідок чого індекси відносних конкурентних переваг даної культури постійно змінюються. Найвищу конкурентоспроможність українська пшениця мала у 2015 році (індекс *RTA* склав 28,085).

Найбільш конкурентоспроможною зерновою культурою України протягом останніх десяти років є ячмінь. Аналіз порівняльних та торговельних переваг ячменю показав їх наявність в усіх досліджуваних роках (рис. 2). Причиною цього є висока частка зерна в структурі українського експорту, адже експорт зерна є одним із основних в структурі зовнішньої торгівлі України. Український ячмінь відноситься до групи "D" ($4 < RCA \leq \infty$), що свідчить про наявність значних порівняльних переваг.

За досліджуваній період індекс відносних торговельних переваг для даної культури був найвищим у 2009 році (*RTA* склав 61,073), найнижчим у 2007 році (*RTA* склав 20,447), але протягом усього досліджуваного періоду був додатнім і досить високим. Зумовлено це високою експортною конкурентоспроможністю українського ячменю та практично відсутністю імпорту даної культури в Україні.

Ціни експорту ячменю з України є найнижчими в аналізованому переліку країн (на 19 % нижчі за експортну ціну ЄС), що вкотре підтверджує ціновий характер конкурентоспроможності вітчизняного зерна та вказує на те, що експортна пропозиція ячменю в Україні формується за рахунок низького рівня внутрішнього попиту на фуражне зерно.

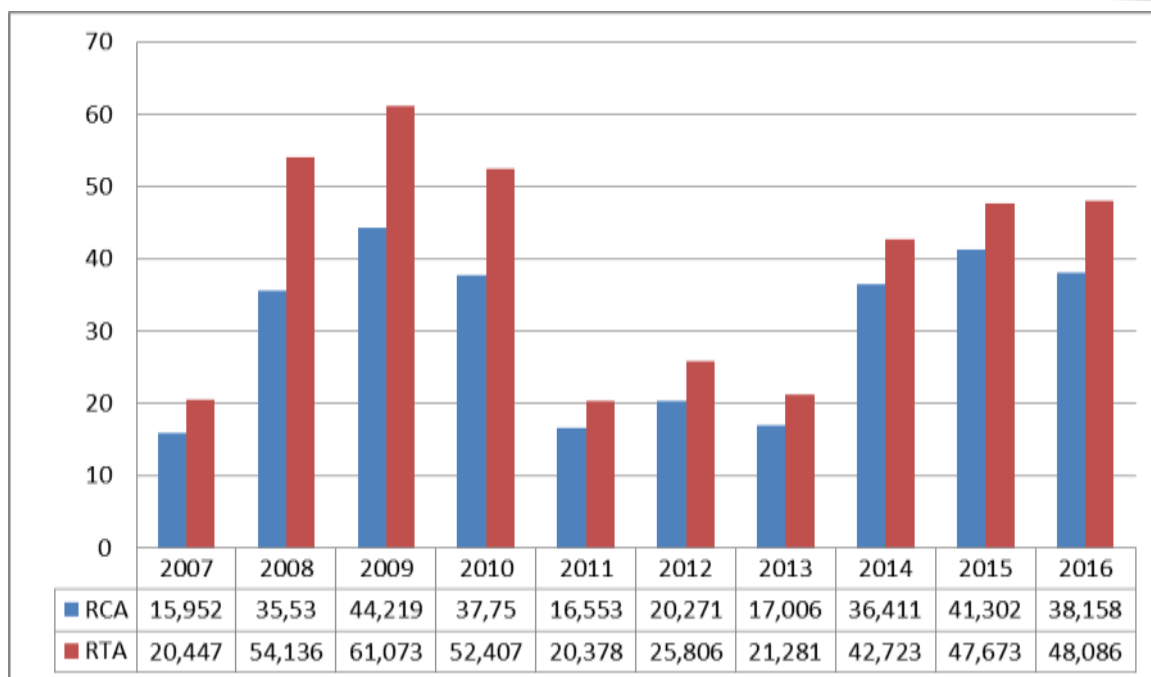

Рис. 2. Індеси порівняльних переваг та відносних торговельних переваг українського ячменю за період 2007–2016 рр.

Джерело: розраховано автором на основі даних про вартість та обсяги експорту [<http://unctadstat.unctad.org/> ; <https://comtrade.un.org/data/>]

В усі досліджувані роки конкурентоспроможним товаром була вітчизняна кукурудза. Однак, якщо у 2007 році українська кукурудза мала слабо виражені порівняльні переваги (індекс RCA становив 1,375), то починаючи з 2008 року вітчизняна кукурудза має значні порівняльні та торговельні переваги (індекс RCA перевищує 4), які з кожним роком лише зростають (рис. 3).

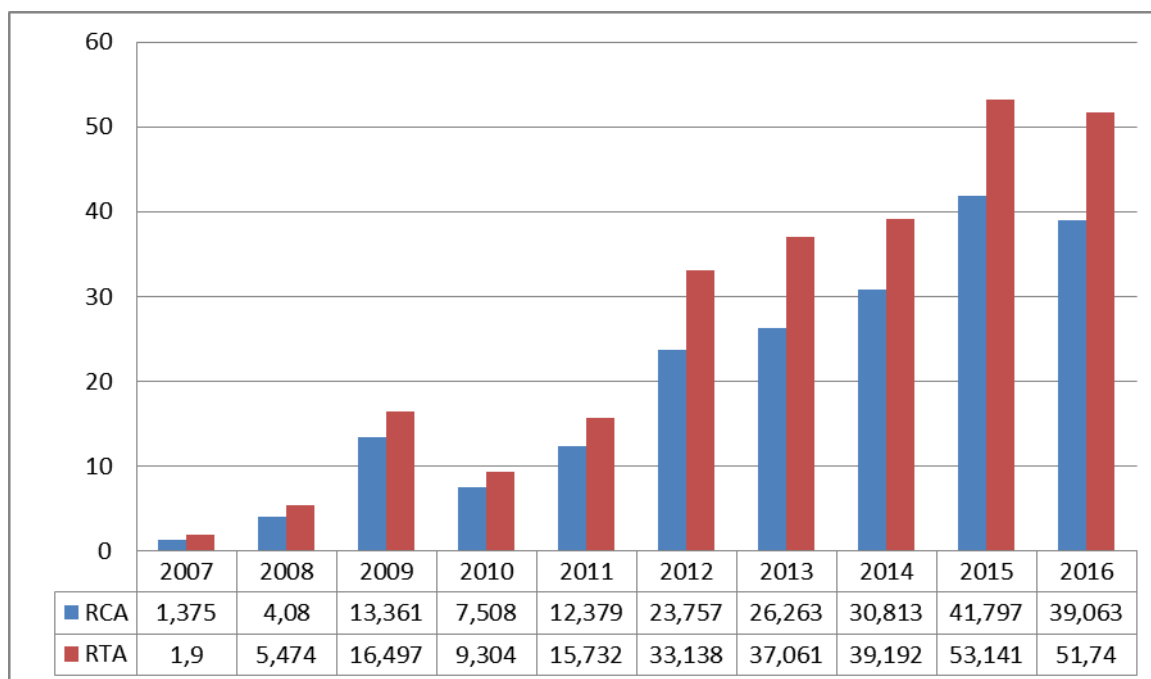

Рис. 3. Індеси порівняльних переваг та відносних торговельних переваг української кукурудзи за період 2007–2016 рр.

Джерело: розраховано автором на основі даних про вартість та обсяги експорту [<http://unctadstat.unctad.org/> ; <https://comtrade.un.org/data/>]

Результати досліджень показують, що усі види зернових відносяться до групи конкурентоспроможної продукції. Спостерігаються певні коливання обсягів експорту українських

зернових у різні роки. Це пов'язано із залежністю вітчизняного сільськогосподарського виробництва від природно – кліматичних умов (неврожайні роки), а також свідчить про те, що конкурентоспроможність українських зернових має переважно ціновий характер і значною мірою залежить від кон'юнктури зовнішніх ринків.

Саме тому для даної групи передбачена наступна стратегія дій: утримання існуючих позицій та підвищення конкурентоспроможності за рахунок інтенсифікації виробництва. Умовою інтенсифікації є безумовне виконання технологій виробництва та переоснащення основних фондів галузі, що дозволить підвищити урожайність та якість зернових та знизити собівартість продукції.

Якість зерна, ефективна робота на зовнішніх ринках і мінімізація маржі та інфраструктурних витрат на внутрішньому ринку повинні дати змогу вітчизняним виробникам одержувати не менше 90% від світової ціни.

Таким чином, нині для вітчизняного зернового сектора надзвичайно важливим є освоєння світового зернового ринку, зміцнення позицій України на ньому, розширення експортної орієнтації аграрного виробництва, що стане основним фактором економічного зростання галузі.

Висновки з проведеного дослідження. Оцінюючи динаміку конкурентних переваг та інших параметрів експорту основних зернових культур, встановлено, що Україна стабільно зміцнює свої позиції на світовому ринку зерна. Крім того, за довготерміновими прогнозами експертів ФАО, виробництво пшениці у світі до 2023 року збільшиться до 778,1 млн т, при цьому виробництво пшениці в Україні за цей же період зростає на 26,29 %, а виробництво грубих зернових – на 24,1 %, що зумовить закріплення позицій України на світовому ринку зерна [7].

Українське зерно має високу конкурентоспроможність, значні порівняльні та торговельні переваги. Головною конкурентною перевагою українських експортерів на світовому ринку є ціна. Вона значно нижча, ніж у конкурентів, оскільки формується за рахунок низького рівня внутрішнього попиту на фуражне зерно.

В ході дослідження встановлено, що експорт зерна є одним із основних в структурі зовнішньої торгівлі України, причому в останні роки посилюється сировинний характер українського зернового експорту. Переважає в структурі зернового експорту України фуражне зерно. Тому Україні необхідно збільшувати виробництво й експортну пропозицію високоякісного зерна і продуктів його переробки.

Література

1. Аналіз та прогноз кон'юнктури світових ринків продукції рослинництва / О. М. Шпичак, Ю. О. Лупенко, М. В. Присяжнюк та ін.; за ред. О. М. Шпичака. Київ: ННЦІАЕ, 2012. 516 с.
2. Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність українських зернових на світовому аграрному ринку. *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 97–102.
3. Камінський І. В. Стан виробництва та кон'юнктури ринку зернових культур в Україні. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2010_46/KAMINSKIY.pdf (дата звернення: 29.12.2017).
4. Кваша С. М. Світові тенденції розвитку ринку зерна та напрями диверсифікації його використання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009 (дата звернення: 29.12.2017).
5. Кузнецова І. Яка ж роль відведена Україні в світовому виробництві та експорті пшениці? *Зерно і хліб*. 2008. № 2. С. 3–6.
6. Портер М. Конкуренція: пер. с англ. Москва: Издат. дом „Вільямс”, 2001. 495 с.
7. Самаріна І. Як світ впливає на ринок зернових в Україні. *Агробізнес сьогодні*. 2015. № 5 (300). URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7895-ia-k-svit-vplyvaie-na-rynok-zernovykh-v-ukraini.html> (дата звернення: 29.12.2017).
8. Balassa, Bela. Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*. 1965. no. 33. pp. 99–123.
9. Hinloopen J., Marrewijk J. On the Empirical Distribution of the Balassa Index. W.P. Erasmus University. Rotterdam, 2000. P. 79.
10. Ferto I., Hubbard L. Regional Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors. 77th Seminar. NJF Seminar No.325, August 17–18, Helsinki, 2001.

References

1. Shpychak, O.M., Lupenko, Yu.O., Prysiazniuk, M.V. (2012), *Analiz ta prohnoz koniunktury svitovykh rynkiv produktsii roslinnytstva* [Analysis and forecast of world markets conjuncture of crop production], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 516 p.
2. Holomsha, N.Ye. (2009), “Competitiveness of Ukrainian grain on the world agrarian market”, *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 97-102.
3. Kaminskyi, I.V. (2010), “State of production and market conditions for grain crops in Ukraine”, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2010_46/KAMINSKIY.pdf (access date December 29, 2017).

4. Kvasha, S.M. (2009), "Global trends on the grain market and directions of diversification of its use", available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009 (access date December 29, 2017).
5. Kuznietsova, I. (2008), "What is the role assigned to Ukraine in world production and export of wheat", *Zerno i khlib*, no. 2, pp. 3-6.
6. Porter, M. (2001), *Konkurentsia* [Competition], Translated from English, Izdat. dom "Viliams", Moscow, Russia, 495 p.
7. Samarina, I. (2015), "How does the world affect to the grain market in Ukraine", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7895-iak-svit-vplyvaie-na-rynok-zernovykh-v-ukraini.html> (access date December 29, 2017).
8. Balassa, Bela (1965), "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage", *The Manchester School of Economic and Social Studies*, no. 33, pp. 99–123.
9. Hinloopen, J. and Marrewijk J. (2000), "On the Empirical Distribution of the Balassa Index", W.P. Erasmus University, Rotterdam, P. 79.
10. Ferto, I. and Hubbard, L. (2001), "Regional Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors", 77th Seminar, NJF Seminar No.325, August 17–18, Helsinki.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету
біоресурсів і природокористування України В.П. Галушко